

ΟΤΤΟ ΡΥΛΕ

ΑΛΛΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Πρώτη δημοσίευση¹: *Die Aktion*², No. 15. Απρίλιος 1925.

Το παρόν άρθρο θα ήταν καλύτερα να είχε γραφεί εδώ και χρόνια.

Ίσως τότε να γλυτώναμε μερικές περιττές συζητήσεις.

Ο λόγος που το λέω είναι ο εξής: εδώ και κάμποσα χρόνια μου συμβαίνει (και είναι κάτι που συμβαίνει και σε άλλους δημόσιους ρήτορες) σχεδόν σε κάθε συγκέντρωση να εμφανίζεται ένας πεισμένος οπαδός κάποιου κόμματος -- στις μέρες μας πρόκειται σχεδόν πάντα για μέλη του KPD³ -- και να διακηρύσσει με τρόπο κατηγορηματικό: "αυτό που λέει και θέλει και κάνει ο εισηγητής είναι καθαυτό σωστό και καλό. Όμως κατά βάση δεν έχει κανένα νόημα. Για να βελτιωθούν οι άνθρωποι, πρέπει πρώτα να βελτιωθούν οι κοινωνικές σχέσεις. Και τέτοιες νέες σχέσεις μόνο με την επανάσταση θα αποκτήσουμε. Τα υπόλοιπα είναι σπατάλη χρόνου και δυνάμεων, αντιπερισπασμός, ομορτυνισμός, αντεπανάσταση."

Αυτό το επιχειρηματάκι βρίσκει περισσότερη ανταπόκριση σε εκείνους που έχουν περάσει από το παραδοσιακό σχολείο της κομματικής σκέψης. Αντιστοιχεί στην ευρέως διαδεδομένη εικόνα της υλιστικής σύλληψης της ιστορίας, έτσι όπως παρουσιάζεται σαν μηχανιστική παρωδία από τα διάφορα κόμματα. Όμως αυτή η ιδέα από τη σκοπιά του μαρξισμού είναι ολωσδιόλου αντιεπιστημονική: και μέσα της κρύβει έναν μεγάλο κίνδυνο: τρέφει τον φαταλισμό, ο οποίος παραλύει την ταξική πάλη.

Πρέπει λοιπόν κάθε φορά να προβαίνουμε σε μια θεμελιακή ανάλυση του ζητήματος.

*

Πρώτα πρέπει να αλλάξουν οι σχέσεις...

"Σχέσεις" -- δεν πρόκειται για πράγματα αντιληπτά από τις αισθήσεις: δεν πρόκειται για απτά αντικείμενα, που μπορούν να μετρηθούν, να διαιρεθούν, να μετακινηθούν εδώ ή εκεί: δεν πρόκειται για αντικείμενα έξω από εμάς. Όμως δεν είναι και μυστηριώδεις δυνάμεις που βρίσκονται κάπου ψηλά στα σύννεφα: δεν είναι εξουσίες που καθορίζουν τη μοίρα μας, ούτε μεταφυσικές δυνάμεις μιας κάποιας μυστηριακής σφαίρας ή πεδίου.

Οι "σχέσεις" είναι -- όπως λέει και η λέξη⁴ -- συσχετίσεις, δεσμοί, δομές, οι οποίες ρυθμίζουν τους τρόπους συμπεριφοράς των ανθρώπων.

Υπήρχε μια εποχή κατά την οποία η επιστήμη επιζητούσε κατ' αποκλειστικό ή κύριο λόγο να αποσαφηνίσει τη σχέση του ανθρώπου με τον θεό. Η οικονομική και κοινωνική ζωή των τοτινών ανθρώπων ρυθμιζόταν από τις φεουδαρχικές σχέσεις. Ο αγρότης και ο χειρώνακτας ήταν δεμένοι μέσω της γης, την οποία νοίκιαζαν έναντι ενοικίου, με την εξουσία του γαιοκτήμονα. Έτσι στη συνείδησή τους και η σχέση τους με τον θεό παρουσιαζόταν σαν μια μορφή φεουδαρχικής σχέσης. Ο ουρανός ως η πραγματική πατρίδα. Η ζωή στη γη ως εκδούλευση. Ο θεός ως ο υπέρτατος φεουδάρχης. Η θεολογία

¹ Το γερμανικό κείμενο μπορεί να βρεθεί στην ακόλουθη διεύθυνση:
<http://marxists.org/deutsch/archiv/ruehle/1925/04/verhaeltnisse.htm>

² Πολιτική και καλλιτεχνική περιοδική επιθεώρηση (1911-1932) του Frank Pfemfert. Από το 1920 και μετά στην επιθεώρηση εκτίθενται οι αντικομματικές κομμουνιστικές θέσεις της AAU-E.

³ Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας.

⁴ Ο συγγραφέας αναφέρεται στη συγγένεια των γερμανικών λέξεων *Verhältnis* (σχέση) και *verhalten* (συμπεριφέρομαι).

προσέδωσε σε αυτή τη σκέψη ένα επιστημονικό ένδυμα, τεκμηριώνοντας έτσι τη σχέση του ανθρώπου με τον θεό.

Αργότερα ήρθε ο καπιταλισμός. Ο επιχειρηματίας δε νοιάζεται τόσο για τη μακαριότητα ενός μακρινού πέραν όσο για τις προοπτικές κέρδους εντός του άμεσου μέλλοντος. Για να ρίξει τα εμπορεύματά του στην αγορά έχει ανάγκη από σίδηρο, κάρβουνο, βαμβάκι, μηχανές, χημικά. Συνεπώς έχει ανάγκη από φυσική, χημεία, τεχνική, μαθηματικά. Για τον επιχειρηματία είναι σημαντικό να έχει γνώσεις γύρω από τη σχέση του με τη φύση. Έτσι οι *φυσικές επιστήμες* έγιναν το κεντρικό πρόβλημα του επιστημονικού προσανατολισμού της αστικής περιόδου.

Το ταξικά συνειδητοποιημένο προλεταριάτο επιδιώκει τον σοσιαλισμό, δηλαδή μια νέα ρύθμιση των σχέσεων του ανθρώπου με την εργασία, τα μέσα εργασίας και το προϊόν της εργασίας. Η ίδια η εργασία, όπως και η οικονομία, η ανταλλακτική αξία, το κεφάλαιο, η κοινωνία, η κουλτούρα κλπ., αποτελεί την έκφραση κάποιας σχέσης. Όλες οι σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, λέει ο Μαρξ, αποτελούν αντανάκλαση των σχέσεων που έχουν οι άνθρωποι εντός της παραγωγικής διαδικασίας. Άρα ο σοσιαλισμός έχει να κάνει με τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Η αποσαφήνιση αυτών των σχέσεων είναι έργο της *κοινωνικής επιστήμης* (κοινωνιολογία, μαρξισμός).

Οι σχέσεις αυτές, οι οποίες είμαστε της γνώμης ότι πρέπει να μεταβληθούν, είναι σχέσεις ιδιοκτησίας, παραγωγής, διανομής, διατροφής, διαχείρισης, κοινωνικές σχέσεις, σχέσεις πολιτισμικές, μόρφωσης.

Όλες είναι σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους.

Στον φεουδαρχικό κόσμο δεν ήταν ακόμα ορατή η κοινωνική σχέση του ανθρώπου, παρά μόνον η ουράνια, η θρησκευτική του σχέση. Όμως το ένα μέλος αυτής της σχέσης ήταν ο άνθρωπος.

Στον καπιταλιστικό κόσμο έρχεται στο προσκήνιο η σχέση του ανθρώπου με τη φύση -- σχέση που φυσικά δημιουργείται μέσω του ανθρώπου. Δεν είναι σε καμία περίπτωση μια σχέση αμερόληπτη.

Αλλά μονάχα στον προλεταριακό τρόπο σκέψης αποτελεί ο άνθρωπος και τα δυο μέλη της σχέσης! Δε μιλάμε πια για μια σχέση ανθρώπου -- Θεού, ούτε ανθρώπου -- φύσης, αλλά ανθρώπου -- ανθρώπου. Οι σχέσεις πρέπει να αλλάξουν... Όμως τι σημαίνει αυτό;

Σημαίνει: Οι σχέσεις του ανθρώπου προς τον άνθρωπο εντός του πλαισίου της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης πρέπει να αλλάξουν.

*

Ο άνθρωπος αποκτά εμπειρία των κοινωνικών σχέσεων μέσω της *συνείδησης*.

Και εδώ η γλώσσα αποτελεί έναν αξιόπιστο οδηγό: το είναι που γίνεται συνειδητό⁵.

Ο προλετάριος δεν έχει συναίσθηση της σχέσης του με την προλεταριακή τάξη πριν να ξυπνήσει μέσα του η ταξική συνείδηση.

Η συνείδηση λοιπόν τον κάνει να ανήκει στην τάξη του, τον κάνει ταξικό αγωνιστή.

Δίχως ταξική συνείδηση δεν υπάρχει ούτε τάξη ούτε ταξική πάλη.

Με τον ίδιο τρόπο που χωρίς συνείδηση δεν υπάρχει ούτε παρελθόν ούτε μέλλον, ούτε ιστορία ούτε εξέλιξη, δεν υπάρχουν ούτε καπιταλισμός, ούτε και σοσιαλισμός.

Μόνο μέσω της συνείδησης γίνονται οι κοινωνικές σχέσεις εντός των οποίων ζούμε πραγματικά βιώματα.

⁵ Και εδώ ο Ρύλε στηρίζεται στη γερμανική γλώσσα: *Bewusstsein* (συνείδηση), *sein* (είναι).

Οι αλλαγές των σχέσεων αποκτούν ιστορική σημασία μόνον όταν γίνονται περιεχόμενα της συνείδησης.

Μόνο μέσω της ανθρώπινης συνείδησης αποκτούν οι λεγόμενες σχέσεις μια ιστορική σημασία.

Τίθενται στην υπηρεσία της εξέλιξης μόνο διαμέσου του ανθρώπου που έχει αποκτήσει συνειδητή εμπειρία αυτών των σχέσεων.

Δεν υπάρχει τόπος εκτός της ανθρώπινης συνείδησης, από όπου να μπορεί να επιτευχθεί ή καν να ξεκινήσει μια μεταβολή των κοινωνικών σχέσεων. Ο ίδιος ο άνθρωπος πρέπει να την πραγματώσει.

Είναι ο άνθρωπος που μεταβάλλει τις σχέσεις..

*

Όμως δεν τις μεταβάλλει αυθαίρετα. Η βούλησή του είναι εξαρτημένη από αναγκαιότητες, η οποίες ορίζουν την εμπειρία του. Η βούλησή του είναι καθορισμένη.

Όμως παραταύτα, είναι ο άνθρωπος που μεταβάλλει τις σχέσεις.

Κάθε νέα εμπειρία της συνείδησης τον ωθεί σε μια νέα βούληση.

Όσο νέες εμπειρίες εισέρχονται στον κύκλο της συνείδησης, τόσο πιο έντονα κυριεύεται η βούληση από το Καινούργιο. Τέλος κάνουν την εμφάνισή τους ως έκφραση αυτής της καινοφανούς βούλησης αιτήματα, αξιώσεις, στόχοι. Η ισχυρότερη εκδήλωση της βούλησης είναι η πράξη.

Δεν υπάρχει νέα πράξη χωρίς νέα βούληση. Και δεν υπάρχει νέα βούληση χωρίς νέα εμπειρία της συνείδησης.

Μόνο ως αποτέλεσμα της επαναστατικοποιημένης συνείδησης είναι νοητή η επαναστατική πράξη.

Χωρίς επαναστατικό νου δεν υπάρχει επανάσταση.

*

Κάθε νέα πράξη, κάθε νέα εμπειρία, φυσικά διαμέσου ενός νέου περιεχομένου της συνείδησης, δημιουργεί μια νέα ψυχική κατάσταση.

Αντανακλάται στον ανθρώπινο νου.

Κατά συνέπεια η συνείδησή μας καθορίζεται από το είναι. Αυτή η θεμελιώδης θέση του Μαρξ είναι ολωσδιόλου ορθή.

Όμως ο Μαρξ δεν πίστευε ότι η οικονομική στιγμή καθορίζει μονοσήμαντα τη συνείδηση. Όποιος ερμηνεύει έτσι αυτή τη θέση, την μετατρέπει -- κατά τον Ένγκελς -- σε μια "αφηρημένη φράση χωρίς νόημα, που δε λέει τίποτα"⁶. Πολιτικές, νομικές, φιλοσοφικές θεωρίες, θρησκευτικές αντιλήψεις καθώς και η εξέλιξή τους, επιστημονικές και παιδαγωγικές ανακαλύψεις κλπ., επιδρούν στη ροή των ιστορικών αγώνων, και "σε πολλές περιπτώσεις καθορίζουν καίρια τη μορφή του".

Ο Μαρξ θεωρεί ότι σε τελευταία ανάλυση το κοινωνικο-οικονομικό είναι καθορίζει τη συνείδηση. Ουδέποτε έθεσε σε αμφισβήτηση την αλληλεπίδραση είναι και συνείδησης, γεγονότων της ζωής και αντιλήψεων.

Καταλήγουμε λοιπόν στο εξής: Οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία και φτιάχνονται από αυτήν. Το είναι καθορίζει τη συνείδηση και καθορίζεται από αυτήν. Οι σχέσεις μεταβάλλουν τους ανθρώπους και μεταβάλλονται από αυτούς. Η μεν επαναστατικοποίηση

⁶ Επιστολή του Ένγκελς προς τον Γιόσεφ Μπλοχ, 21/09/1890. Η υπόλοιπη παράγραφος αποτελεί μια σύνοψη τμημάτων αυτής της επιστολής.

του νου οδηγεί στην επαναστατική πράξη, η δε επαναστατική πράξη έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω επαναστατικοποίηση του νου. Παντού και πάντα υπάρχει μια αλληλεπίδραση, μια αμοιβαία αντανάκλαση στη ροή της μεταβολής.

Μια διαλεκτική διαδικασία.

*

Ο μέχρι τώρα τρόπος σκέψης μας, όπως τον έχουμε κληρονομήσει από την αστική λογική, μας οδηγεί στον πειρασμό να θέσουμε το ερώτημα: Τι είναι σωστό, οι σχέσεις αλλάζουν τους ανθρώπους ή το αντίθετο; Είτε -- είτε; *Πρέπει να μάθουμε να σκεφτόμαστε διαλεκτικά*, και τότε θα προκύψει η απάντηση: και τα δύο! Η ιστορία, γράφει ο Μαρξ στην *Αγία Οικογένεια*, δεν κάνει τίποτα, "δεν κατέχει κανένα βασίλειο", "δεν διεξάγει μάχες! Είναι πάντα ο άνθρωπος, ο πραγματικός, ο ζων άνθρωπος που κάνει το καθετί, που έχει υπό την κατοχή του περιοχές, που μάχεται· δεν υπάρχει μια οντότητα, "η ιστορία", που χρησιμοποιεί ως μέσα για να πραγματώσει τους σκοπούς της τους ανθρώπους -- σαν να ήταν ένας ξέχωρος άνθρωπος. Η ιστορία δεν είναι κάτι άλλο από τη δραστηριότητα των ανθρώπων που παλεύουν για τους σκοπούς τους.

Αποτελεί ανέλπιδο φαταλισμό να περιμένουμε την επανάσταση, ούτως ώστε τότε μονομιás -- *deus ex machina* (ο από μηχανής θεός) -- να παραλάβουμε καινούργιους ανθρώπους με καινούργιες ιδέες.

Αυτή η παιδιάστικη πεποίθηση σύμφωνα με την οποία η μεγάλη επανάσταση θα λύσει όλες τις δυσκολίες με το μαγικό της ραβδάκι, αποτελεί κατάλοιπο του αστικού επαναστατικού ρομαντισμού της εποχής των οδοφραγμάτων, που βλέπει στην επανάσταση μια πράξη έκρηξης, ένα πραξικόπημα ή μια έφοδο στο κράτος, και όχι αυτό που είναι πραγματικά: δηλαδή μια *πελώρια, μακροχρόνια ιστορική διαδικασία*. Μια ιστορική περίοδος που βιώνεται ως ποικιλόμορφη αλληλεπίδραση των δυνάμεων και των αντιλήψεων των ανθρώπων.

Αυτή η διαδικασία θα γίνει ανθρώπινο βίωμα μέσω της συνείδησης. Ο μικροαστός θα τη βιώσει ως τη συντέλεια του κόσμου, ο προλετάριος ως τη δημιουργία ενός νέου. Ο καθένας θα τη βιώσει κατά τον παλιό ή νέο τρόπο σκέψης του. Ο μικροαστός θα αναγκαστεί από τα ψυχικά του βιώματα να δράσει αντεπαναστατικά. Ο ταξικά συνειδητοποιημένος προλετάριος θα αποκτήσει τα κίνητρα για να συμμετάσχει σε επαναστατικούς αγώνες. Και των δυο η συμπεριφορά προέρχεται από τη συνείδησή τους.

Επειδή ο άνθρωπος βιώνει τις κοινωνικές σχέσεις στη συνείδησή του (ή, θα λέγαμε καλύτερα -- χωρίς να είμαστε δεισιτές -- στη ψυχή του).

*

Ένας σοφός ραββίνος κάποτε είχε πει:

Τι έκανε την κότα;

Απάντηση: το αυγό.

Και το αυγό;

Απάντηση: η κότα.

Που θέλει να πει:

Οι σχέσεις κάνουν τους ανθρώπους, αλλά ο άνθρωπος κάνει τις σχέσεις.

Ο άνθρωπος είναι ταυτόχρονα υποκείμενο και αντικείμενο.